

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר שופטים פרק א

כיבוש קרית ספר ופרשיית בני קיני

ראשי פרקים:

כיבוש קרית ספר ✦ חכם עדיף מנביא ✦ פרשיית קרית ספר נשנתה פעמיים ✦ דושנה של יריחו ניתן לצאצאי יתרו ✦ חיבת התורה שהיתה לבני קיני ✦ "חסידות יעבץ" ✦ למה עלו ליריחו ומה גרם להם לעזבה? ✦ הניצוח הראשון והניצוח השני

כיבוש קרית ספר

אחרי הורישם את ממלכת בזק נלחמו בני יהודה ובני שמעון בעמי כנען שבירושלים, ומשם המשיכו לאזור הנגב והשפלה, וכך נאמר:

"וַיִּלְחְמוּ בְנֵי יְהוּדָה בְּיְרוּשָׁלַם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיְכַוּהוּ לְפִי חֶרֶב וְאֵת הָעִיר שָׁלְחוּ בְּאֵשׁ: וְאַחַר יָרְדוּ בְנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בְּכַנְעֲנֵי יוֹשְׁבֵי הַהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה¹."

ומכיוון שהזכיר הכתוב גבורתו של יהודה, חוזר הכתוב ומזכיר פרשיה שנכתבה כבר בספר יהושע ונשנתה כאן בגלל גבורת בני יהודה העולה ממנה, וכך נאמר:

"וַיִּלָּךְ יְהוּדָה אֶל הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן וְשֵׁם חֶבְרוֹן לְפָנָיִם קְרִית אַרְבַּע וַיְכּוּ אֶת שָׁשִׁי וְאֶת אַחִימֵן וְאֶת תִּלְמִי: וַיִּלָּךְ מִשָּׁם אֶל יוֹשְׁבֵי דְבִיר וְשֵׁם דְּבִיר לְפָנָיִם קְרִית סֹפֵר: וַיֹּאמְרוּ כָּלֵב אֲשֶׁר יָכָה אֶת קְרִית סֹפֵר וַלְכָדָה וְנִתְתִּי לוֹ אֶת עֵכֶסָה בְּתֵי לְאִשָּׁה: וַיִּלְכְּדָה עֵתְנִיאל בֶּן קִנֹּז אֶחָי כָּלֵב הַקָּטָן מִמֶּנּוּ וַיִּתֵּן לוֹ אֶת עֵכֶסָה בְּתוֹ לְאִשָּׁה: וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וְתִסִּיתָהּ לְשָׂאוֹל מֵאֵת אֲבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתַּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמְרוּ לָהּ כָּלֵב מַה לָּךְ: וַתֹּאמֶר לוֹ הִבָּה לִּי בְרִכָּה כִּי אֶרְץ הַנֶּגֶב נִתְתַּנִּי וְנִתְתָּה לִּי גֵלֶת מִיָּם וַיִּתֵּן לָהּ כָּלֵב אֶת גֵּלֶת עֲלִית וְאֶת גֵּלֶת תַּחְתִּית²."

כלב בן יפונה, אחי עתניאל, הכריז שהאדם שיצליח לכבוש את קרית ספר מידי הכנענים יקבל את בתו עכסה לאישה, ועתניאל בן קנז אכן הצליח לכבוש את קרית ספר, ונשא את עכסה לאישה.

בבוא עכסה עם עתניאל בעלה להיפרד מעל אביה, דיברה על לב בעלה שיבקש מאביה אדמה נוספת על נחלתם במקום מבורך יותר. כשראה אותם כלב מדברים ומתמהמהים, שאלם מדוע אינם הולכים לדרכם, והשיבו כי חפצים הם מלבד ארץ הנגב שהיא יבשה בלי מים, באדמה נוספת, וניתנו להם מעיינות מים. על המילים 'ארץ הנגב' כתב רש"י³:

"אדם שביתו מנוגב מכל טוב, שאין בו אלא תורה."

רש"י מוציא את הפסוק מפשוטו ומייחס אותו לעתניאל ולא לאדמת ארץ ישראל. לדבריו, עכסה פנתה לאביה בטרוניה ואמרה: נתת לי אדם שביתו מנוגב מכל טוב, כלומר אדם שהוא מנוגב מטוב עולם הזה, ואין בדמיונו ובמחשבתו דבר מלבד תורת ה', ואם כן, פרנסה מנין?

מקור דברי רש"י הוא בגמרא **בתמורה**⁴, ושם מבארת הגמרא, שבתשובה לעכסה השיב כלב: אדם כעתניאל שרזי העולמות התחתונים והעליונים גלויים לו, וכי צריך לבקש ממנו מזונות, הלוא התורה מביאה ללומדיה ברכה ומזון. אך רש"י על הפסוקים בשופטים לא הסביר כך, אלא כתב:

"גלות מים - שדה בית הבעל."

מעניין הדבר, שרש"י בחר להסביר את תחילתו של הפסוק לפי הדרש, ואת סופו לפי הפשט.

חכם עדיף מנביא

לפי **חז"ל**⁵, לאחר פטירת משה היה זה עתניאל שבכוח לימודו הצליח להחזיר הלכות רבות שנשתכחו. קרית ספר רומזת לאותן הלכות שנשתכחו, והבטחת כלב היתה, לתת את בתו למי שיחזירן, ולבסוף נתנה לעתניאל שהחזירן בפלפולו.

במסכת **תענית** מבאר רש"י⁶, שעתניאל החזיר אותן הלכות לא בדרך פלפול אלא על ידי רוח הקודש, ו**בשרת חתם סופר**⁷ מבואר, שאין כוונת רש"י לרוח הקודש שהיתה לדוד המלך וחבריו, אלא לרוח ה' השורה על תלמידי החכמים העוסקים בתורה לשמה, שזוכים לכוון לאמת למעלה מטבע חכמתם

⁴ תמורה טז ע"א.

⁵ ראה תמורה טז ע"א.

⁶ תענית ד ע"א רש"י ד"ה וכת"ב.

⁷ שו"ת חתם סופר ח"א או"ח סימן רח.

¹ שופטים א, ח-ט.

² שופטים א, י-טו.

³ רש"י שופטים א, טו.

קמים מלמדי תינוקות ויחד מקימים שני שבטים אלה עולה של תורה בישראל.

דושנה של יריחו ניתן לצאצאי יתרו

בפסוקים הבאים מסופר על בני יתרו, הקינים, שהעדיפו את 'נגב ערד' המנוגבת על פני 'עיר התמרים' הדשנה. מדוע? כי שם היה מקום ישיבתו של המנהיג הדגול, הוא עתניאל בן קנז. וכך נאמר:

"ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את הקים"¹⁵.

ראשיתה של פרשיה זו בפרשת בהעלתך. לאחר סידור מסע הדגלים, ביקש משה מיתרו חותנו להצטרף למסע בני ישראל לארץ נחלתם והבטיח לו שיקבל גם הוא חלק ונחלה בארץ, "ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אתו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל"¹⁶.

"בעל הטורים"¹⁷ מוצא רמז בפסוק זה ובפסוקים שאחריו לכך ש'דושנה של יריחו' ניתן לצאצאי של יתרו, וזו לשונו:

"והיה הטוב ההוא - חמש פעמים 'טובה' כתיב כאן, כנגד חמש מאות אמה דושנה של יריחו שניתנו לבניו.

'והטבנו'. 'טוב'. 'הטוב'. 'יטיב'. 'והטבנו' - בגימטריא 'ביריחו'."

לזרעו של יתרו ניתנו 250,000 אמות מרובעות של קרקע דשנה מאוד סמוך ליריחו, חלק שהיה מיועד לפצות בו את אותו שבט אשר יתן מחלקו למקום המקדש, ובינתיים, במשך 440 שנה מכניסתם לארץ עד בנין הבית, נתנוהו לבני יתרו, כמובא בספרי¹⁸:

"והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא, וכי מה טובה הטיבו לו? אמרו, כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, אמרו, כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו. נתנוהו ליונדב בן רכב חלק בראש, והיו אוכלים אותו ארבע מאות שנה וארבעים שנה, שנאמר: 'ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים' (מלכים א' ו, א), צא מהם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, נמצאו אוכלים אותו ארבע מאות וארבעים שנה. וכיון ששרת שכינה בחלקו של בנימין, באו בני בנימין ליטול חלקם עמרו ופינו אותו מפניהם, שנאמר: 'ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים' (שופטים א, טז)."

כאשר שרתה השכינה בנחלת בנימין ביקשו בני בנימין לתבוע את חלקם, ובני יתרו עלו משם.

חיבת התורה שהיתה לבני קיני

מדרש תנחומא¹⁹ מלמדנו על חיבת התורה שהיתה לבני קיני, וזו לשון המדרש:

"וישמע יתרו, שבעה שמות יש לו... 'חובב' שחבב את התורה.

¹⁵ שופטים א, טז.

¹⁶ במדבר י, כט.

¹⁷ בעל הטורים במדבר י, לב.

¹⁸ ספרי בהעלתך פא.

¹⁹ מדרש תנחומא יתרו ד.

ושכלם, שכן הקב"ה ברוב חסדו מחכימם, כמו שנאמר: "הב חכמתא לחכימין"⁸.

חז"ל⁹ אומרים: "הכם עדיף מנביא". הקב"ה מסר את התורה לחכמים שילכו אחרי חכמתם להבין דבר מתוך דבר ולהכריע הלכה על פי אומדנא, ולעומתם הנביאים אינם יכולים לשנות דבר מן התורה על פי נבואה¹⁰.

עתינאל בן קנז הוא סמל להנהגה החדשה שקמה בישראל. משה ויהושע הנהיגו את בני ישראל על פי ה' בהנהגה שעל ידי נבואה ורוח הקודש, וכעת נפתחת תקופה חדשה - תקופת השופטים. שבט יהודה שנבחר לעלות בתחילה מסמל מנהיגות של עמל תורה. בברכת יעקב ליהודה נאמר: "לא יסור שֶׁבֶט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבְּיַן רַגְלָיו"¹¹. משבט יהודה קמו נשיאי הסנהדרין בארץ ישראל, שלמרגלותם יושבים התלמידים¹².

פרשיית קרית ספר נשנתה פעמיים

המהרש"א¹³ מעמידנו על משמעות החזרה על פרשיית קרית ספר בספר שופטים לאחר שנזכרה כבר בספר יהושע, וכה דבריו:

"החזיר עתניאל כו', שנאמר: 'וילכדה עתניאל גו'. נראה, משום דכל ענין נאמר ב' פעמים. א' בספר יהושע - על שם שכלב עלה שם, ובספר שופטים - על שם שבט יהודה. ובשניהם כתיב 'ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה גו' - מה לו לקרית ספר, שהרי לא ניתן לו לנחלה רק חברון, כדמוכח מקראי?

ועל כן דרשו חד מהנך קראי לענין הלכות שנשתכחו, שאמר 'ויעל משם כלב אל יושבי דביר', דהיינו למקום מושב חכמים בדברי תורה לבא על הנך הלכות, ושם 'דביר', דהיינו דברים שנתווכחו עתה בהם לפנים קודם שנשתכחו היו כמו 'קרית ספר', תורה שלא היה בהם ספק. ואמר כלב: 'אשר יכה את קרית ספר ולכדה', שתהיה בידו כמו לפנים, 'אתן לו את בתי עכסה גו'."

חברון ניתנה לכלב לנחלה, אם כן איזה צורך יש לו בקרית ספר? מכח שאלה זו, ומשום שנכפלה פרשיית כיבוש קרית ספר ונזכרה גם בספר יהושע וגם בספר שופטים, מבאר המהרש"א, שספר יהושע עוסק בכיבוש הממשי של ארץ ישראל, ואילו ספר שופטים עוסק בבנין התודעה של מקום התורה בישראל.

הכינוי 'קרית ספר' רומז כי מדובר ב'קריה של ספר', קריה שיושבים בה תלמידי חכמים ועוסקים בתורה.

בתחילת הפרק נקבע מי יעלה בתחילה, ובכך גובשה המנהיגות המעשית הלאומית של ישראל, וכעת, עם כיבוש קרית ספר, גובשה הקומה הרוחנית.

בברכת יעקב לשמעון נאמר: "אֲחַלְקֶם בְּיַעֲקֹב וְאֶפְיָצֵם בְּיִשְׂרָאֵל"¹⁴, וביאר רש"י, שבני שבט שמעון יהיו מלמדי תינוקות. מבני שבט יהודה קמים ראשי סנהדריות ובמני שבט שמעון

⁸ דניאל ב, כא.

⁹ בבא בתרא יב ע"א.

¹⁰ ראה טור חו"מ סימן סה ופרישה שם אות כא.

¹¹ בראשית מט, י'.

¹² רש"י שם.

¹³ מהרש"א חידושי אגדות תמורה טז ע"א.

¹⁴ בראשית מט, ז.

עמלק הרע לישראל, ולכן שמר לו הקב"ה רעה עד סוף כל הדורות, ולעומתו יתרו היטיב עם ישראל, ולכן שמר לו הקב"ה טובה עד סוף כל הדורות. ממשיך הרד"ק:

"ועתה כשלכדו בני יהודה חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרים, וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום, כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחמם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יסופו עמם... וכן עשו, ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה. זהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא".

כלומר בני יתרו ישבו בין הכנענים בעיר התמרים שהיתה באזור חברון, וכשבאו בני יהודה להילחם בכנענים, הם קראו לשלום לבני קיני, ובני קיני עלו משם והלכו עם בני יהודה למדבר יהודה.

הניצוח הראשון והניצוח השני

בהמשך דבריו מביא הרד"ק שני הסברים נוספים על פי חז"ל, אך אנו נבקש לראות דבריו של **המלבי"ם**²³, שביאר אף הוא על פי חז"ל, וכך כתב:

"חז"ל התעוררו (כפי הנראה) על שבא סיפור זה שני פעמים, ועל שפה סיפר שבני קיני עלו מעיר התמרים שאין לו ענין כלל.

ודרשוהו בתמורה (טז ע"א), ששלושת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה ועתניאל בן קנז החזירים מפלפולו... חכמו השכילו לדעת, כי על השנות הדבר פעמים, כי כיוון בפעם הזאת אל עניינים משליים משובצים בזהב המליצה, כי מצאנו ש'דביר' נקראת 'קרית סנה' (יהושע טו, מט), ומזה הוציאו כי עיר הזאת נתיחדה אז ל'קרית ספר', רוצה לומר ששם התאספו תלמידים להגות ולשנות בספר התורה והיה שם ישיבה גדולה, ונקראת גם כן 'קרית סנה' על שם רצון שוכני סנה' (דברים לג, טז), ועל שם ש'משה קיבל תורה מסיני' (אבות פ"א, מ"א), ושעתניאל היה ראש הישיבה, והוא היכה את קרית ספר, שההכאה תאמר בדברי חכמים על הניצוח בפלפול, כמו שאמרנו 'מלחמתה של תורה' (מגילה טו ע"ב)...

ועתניאל הוא ניצח, אם מלחמת הכנעני בקרית ספר כפשוטה, וזה נזכר בספר יהושע, אם הניצוח השני התורני, וזה נזכר פה.

ויען ראתה עכסה כי נפל בחלקה ארץ הנגב משני ענינים:

(א) שהיתה הארץ נגובה צמאה למים, וזה נזכר בספר יהושע.

(ב) שבעלה פנה לארץ הנגב, 'הרוצה להחכים ידרים' (בבא בתרא כה ע"ב), וזה כל ישעו וכל חפץ כי לא יצמיח מחיה לביתו... ולכן בקשה ברכה ושדה לפרנסה, ונתן לה גלות עליות וגלות תחתיות:

(א) להשקות את ארצה הנגובה. (ב) רמז לה גם כן כי כבר יש לך איש המושך מים חיים ממקור הברכה העליונה והתחתונה מחכמה האלקית והאנושית".

פרשיית קרית ספר נשנתה פעמיים, בספר יהושע ובספר שופטים, ללמדנו שעתניאל בן קנז כבש את קרית ספר במובן הפשוט, ויחד עם זאת כבש את קרית ספר במובן הרוחני כאשר שקד על התורה ונתעלה להיות ראש 'ישיבת הנגב' המכונה 'ישיבת סנה'.

כשבא לארץ נתנו לו דושנה של יריחו, ואמר: כל עצמי לא באתי והנחתי כל מה שהיה לי אלא ללמוד תורה, ועכשיו אני זורע וקוצר, אימתי אני לומד תורה?

אמרו לו: יש אדם לומד תורה בעיר וזה המקום ציה הוא מדבר הוא ואין שם חטים. כיון ששמעו כך הלכו להן, שנאמר: 'ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם' (שופטים א, טז). הלכו ומצאו שם את יעבץ יושב בבית המדרש, והכהנים והלוויים והמלכים יושבים עמו וכל ישראל יושבין שם. אמרו לו: אנו גרים, היאך נשב שם עם אלו? ישבו להן על שערי בית המדרש ושומעין ולומדים, שנאמר: 'ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתיים שמעתיים שוכתיים המה הקינים' (דברי הימים א' ב, נה). מהו 'תרעתיים'? שהיו יושבין על השער, 'שמעתיים' - שהיו שומעין ולומדים, 'שוכתיים' - שהיו ישראל מסכין להם".

דורשי ה' שבבני הקיני²⁰ עלו מיריחו לקרית ספר אשר בנגב ערד, לישיבתו של עתניאל הוא יעבץ, ושם היו יושבים ועוסקים בתורה בעמל ויגיעה. מתוך אהבת התורה שהיתה בהם בחרו לעזוב את המקום ה'מ'דושן' ולעבור למקום ה'מנוגב', ובלבד שיזכו לשמוע תורה מפי עתניאל בן קנז.

"חסידות יעבץ"

על המילים "וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם" ²¹ כתב רש"י:

"וישב את העם - עם התלמידים היושבים לפניו. הוא ביקש מאת הקדוש ברוך הוא שיומן לו תלמידים הגונים, שנאמר: 'ויקרא יעבץ לאלקים' וגו', וזימן לו החסידים הללו".

עתניאל בן קנז נשא תפילה וביקש מלפני ה' שישלח לו תלמידים הגונים, ותפילתו התקבלה וזימן לו ה' את בני קיני שהיו לו חסידים. כך קמה "חסידות יעבץ".

אנשים שעוזבים את "דושנה של יריחו" ועוברים למקום "מנוגב", בוודאי ראויים לתואר "חסידים".

למה עלו ליריחו ומה גרם להם לעזובה?

הרד"ק²² מאריך לבאר כיצד הגיעו בני קיני לקרית ספר ומה גרם להם לעזוב את יריחו, וכה דבריו:

"הכתוב לא סיפר למה עלו מעיר התמרים, או אם היו יושבים שם עם הכנעני, ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים, כי יתרו לא היה עם בני ישראל, כי כן כתוב 'וילך לו אל ארצו, ופרשת 'ויאמר משה לחובב' ופרשת 'וישמע יתרו' בזמן אחד היה, בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים..."

ופרשת 'וישמע יתרו' שלא במקומה נכתבה, לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק, כי עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרים והצר להם, לפיכך שמר לו הקדוש ברוך הוא הדבר עד סוף כל הדורות, כמו שכתוב 'מלחמה לה' בעמלק מדור דור; ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו, ושמר לו הקדוש ברוך הוא הטובה עד סוף כל הדורות, כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום לשבת בארצם, ושבו לדת ישראל...".

²⁰ ראה רש"י שופטים א, טז.

²¹ שופטים א, טז.

²² רד"ק שופטים א, טז.

²³ מלבי"ם שופטים א, יא.

4 ספר שופטים

התהוות המלוכה עם עלייתו של יהודה בתחילה, כאשר בתכונות האופי של בני שבט יהודה בולטים שני כוחות מרכזיים - כח של הנהגה וכח של תורה.

שבט יהודה כולל בתוכו תכונות של מנהיגות במובן הלאומי ובמובן הרוחני.

בתחילת ספר שופטים אנו פוגשים את הניצנים הראשונים של